

Kształcenie akademickie jako etap konsolidacji kompetencji przedsiębiorczych

Hanna Nowak

Katedra Mikroekonomii, Wydział Zarządzania, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Celem artykułu jest ukazanie edukacji akademickiej jako szczególnego etapu w procesie kształcenia kompetencji przedsiębiorczych studentów z perspektywy psychologicznej koncepcji poznawczej człowieka. Bazując na dokonanym przeglądzie literatury, w artykule zaproponowano spojrzenie na kształcenie akademickie jako na etap konsolidowania – integrowania elementów składających się na kompetencje przedsiębiorcze studentów przy uwzględnieniu ich struktur poznawczych oraz wpływu otoczenia. Artykuł jest wynikiem pogłębionej refleksji nad rolą wykładowcy w procesie kształtowania kompetencji przedsiębiorczych studentów i bazuje na doświadczeniach oraz przemyśleniach autorki zebranych w trakcie prowadzenia zajęć z przedsiębiorczości na specjalności *Przedsiębiorczość w małej i średniej firmie*, oferowanej na Wydziale Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

Słowa kluczowe: kompetencje przedsiębiorcze, struktury poznawcze, przedsiębiorczość, kształcenie akademickie

Wprowadzenie

Regulacje dotyczące systemu szkolnictwa wyższego w Polsce umożliwiają włączanie zagadnień związanych z problematyką przedsiębiorczości do programów kształcenia na poziomie akademickim, nie czynią ich jednak obowiązkowymi i nie narzucają konkretnych rozwiązań w tym zakresie. Poza określonymi w *Krajowych Ramach Kwalifikacji* efektami kształcenia (wiedza, umiejętności, kompetencje społeczne), do których odwołują się programy studiów, istnieje dość znaczna swoboda w doborze i proponowaniu konkretnych przedmiotów i treści mających realizować wskazane efekty. Z autonomii jednostek organizacyjnych uczelni w tej

kwestii wyniku również różnorodność podejść i programów kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w skali całego kraju. Kwestia doboru metod i specyficznych treści kształcenia zależy w dużej mierze od pomysłowości i zdolności dydaktycznych lub – szerzej – pedagogicznych osoby prowadzącej zajęcia.

W sytuacji takiej nie ma odpowiedzialność za realizację konkretnych rezultatów kształcenia w zakresie przedsiębiorczości, jakimi powinny być m.in. kompetencje przedsiębiorcze, leży po stronie wykładowcy, który z jednej strony napotyka wiele pytań i dylematów związanych z możliwościami i oczekiwaniami młodych ludzi uczestniczących w procesie kształcenia akademickiego. Z drugiej strony, mierzy się również z własnymi ograniczeniami oraz dostępnością zasobów dydaktycznych i technicznych, którymi dysponuje dany ośrodek kształcenia. Sytuacja ta sprzyja eksperymentowaniu w zakresie metod kształcenia, pobudza kreatywność osoby prowadzącej zajęcia, a także skłania do refleksji nad rzeczywistą rolą i możliwościami nauczyciela akademickiego w procesie edukacji w zakresie przedsiębiorczości. Potrzeba kształcenia w tym obszarze na poziomie akademickim nie jest współcześnie kwestionowana, zwłaszcza w obliczu zmian strukturalnych i coraz trudniejszych warunków wejścia młodych ludzi na rynek pracy (Bańka, 2012). Zasadnicze pytanie dotyczy jednak tego, na czym może i powinien polegać ten szczególny rodzaj kształcenia na poziomie akademickim. W obliczu złożonego kontekstu edukacyjnego istotne jest zrozumienie własnej roli jako nauczyciela oraz przyjęcie określonego podejścia i strategii przyczyniających się w jak największym stopniu do kształcenia pożądanych kompetencji przedsiębiorczych młodych ludzi na tym niezwykle ważnym etapie poprzedzającym, w większości przypadków, pełne zaangażowanie w życie zawodowe.

Głównym celem artykułu jest ukazanie edukacji akademickiej jako ważnego etapu w procesie kształcenia kompetencji przedsiębiorczych z perspektywy jednej z psychologicznych koncepcji człowieka – koncepcji poznawczej. Badania dotyczące mechanizmów poznawczych stają się w ostatnich latach bardzo obiecującym kierunkiem badań nad kompetencjami przedsiębiorczymi (Gudkova, 2016). Artykuł bazuje na przekonaniu, że osiągnięcie pewnego oczekiwanego efektu w postaci kompetencji przedsiębiorczych studentów i absolwentów wymaga na tym etapie kształcenia spojrzenia na całokształt doświadczeń osób uczących się, w tym przede wszystkim na czynniki i bodźce mające wpływ na konstruowanie się ich struktur poznawczych (dotychczasowej wiedzy budowanej w otoczeniu rodzinnym, społecznym i edukacyjnym). W tym kontekście, na podstawie dokonanego przeglądu literatury, zaproponowano w artykule spojrzenie na kształcenie akademickie jako na etap konsolidowania – integrowania elementów składających się na kompetencje przedsiębiorcze studentów.

Artykuł jest wynikiem pogłębionej refleksji nad rolą wykładowcy w procesie kształtowania kompetencji przedsiębiorczych studentów i bazuje na doświadczeniach oraz przemyśleniach autorki zebranych w trakcie prowadzenia zajęć z przedsiębiorczości na specjalności *Przedsiębiorczość w małej i średniej firmie*, oferowanej na Wydziale Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. W drugiej części artykułu zaprezentowano sposób wdrażania opisanego podejścia na zajęciach dydaktycznych z przedsiębiorczości, a konkretnie etap rozpoznawania sytuacji uczestników kształcenia w zakresie aktywności przedsiębiorczej (ich oczekiwań, postrzegania przedsiębiorczości oraz zasobów wiedzy i umiejętności). W tym celu dokonano opisowej analizy prac zaliczeniowych oraz kwestionariuszy autooceny wypełnionych przez studentów wskazanej specjalności.

Dylematy kształcenia kompetencji przedsiębiorczych w świetle psychologicznych koncepcji człowieka

Odwołując się do badań międzynarodowych, można stwierdzić, że idea kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w formalnym systemie edukacji jest raczej powszechnie akceptowana, co nie oznacza, że efekty tego rodzaju kształcenia są w środowisku międzynarodowym w pełni rozpoznane. Wśród badań ukazujących rezultaty edukacji w zakresie przedsiębiorczości G. Nabi i in. (2017) zidentyfikowali trzy główne prawidłowości: 1) koncentrowanie się na krótkoterminowych, subiektywnych miarach wpływu edukacji (np. postawy, intencje przedsiębiorcze); 2) ujawnianie się sprzecznych wyników badań dotyczących rezultatów edukacji w zakresie przedsiębiorczości (zarówno pozytywnych, jak i negatywnych) oraz 3) stosunkowo rzadkie dokonywanie przeglądu badań nad edukacją w zakresie przedsiębiorczości w szkolnictwie wyższym.

Niewątpliwie dyskusja na temat kompetencji przedsiębiorczych jako pożądanego efektu edukacji w zakresie przedsiębiorczości stanowi coraz wyraźniej eksponowany przedmiot zainteresowań badaczy w przestrzeni międzynarodowej (np. Morris i in., 2013; Sánchez, 2013; Melnikova, Zaščerinska, 2016). W Polsce, jak zaznacza D. Piróg (2015), brakuje jeszcze konceptualizacji i pogłębionej refleksji badaczy nad pojęciem kompetencji przedsiębiorczych, choć coraz częściej są podejmowane starania w tym kierunku.

Pojęcie kompetencji odnosi się do pewnego zbioru, zestawu czy układu odpowiednich elementów, takich jak wiedza, umiejętności, postawy i inne cechy osoby, umożliwiając efektywne wykonywanie konkretnych zadań w środowisku zawodowym (Jeruszka, 2016). W odniesieniu do kompetencji przedsiębiorczych zwraca się uwagę na kombinację takich elementów, które stanowią warunek

skutecznego tworzenia i rozwijania projektów biznesowych, a oprócz wiedzy czy osobowości wymienia się także takie cechy, jak motywacje, poczucie własnej skuteczności oraz mechanizmy poznawcze jednostki (Gudkova, 2016). Ostatnia z wymienionych cech wyraźnie nawiązuje do podejścia poznawczego zyskującego na znaczeniu zarówno w kontekście działań pedagogicznych, jak i w badaniach nad przedsiębiorczością. Edukacja jest postrzegana jako czynnik wpływający na osiąganie efektu w postaci kompetencji, a przynajmniej ich elementów dynamicznych, jednak w uzależnieniu od innych cech, takich jak osobowość czy style poznawcze jednostki (Morris i in., 2013). Biorąc pod uwagę te uwarunkowania, edukacji przypisuje się rolę w procesie aktualizowania przekonań (Fretschner, Weber, 2013) oraz weryfikowania dotychczas nabytej wiedzy i ukształtowanych wzorców postępowania poprzez konstruowanie nowych doświadczeń (Morris i in., 2013). Od strony badawczej interesującym wyzwaniem w tym nurcie jest rozpoznanie sposobów, według których przedsiębiorcy poznają i interpretują rzeczywistość na podstawie własnych doświadczeń życiowych (tzw. schematy myślowe), oraz w jaki sposób podejmują decyzje, selekcionując nadmiar napływających do nich informacji (tzw. heurystyki poznawcze) (Gudkova, 2016).

Podejścia do kwestii pedagogicznych zależą od psychologicznych koncepcji człowieka, na których te podejścia bazują, a które odnoszą się m.in. do czynników sprawczych ludzkich zachowań (tabela 1).

Tabela 1. Psychologiczne koncepcje człowieka

Koncepcja behawiorystyczna	Koncepcja psychodynamiczna	Koncepcja poznawcza
<ul style="list-style-type: none"> • Człowiek reaktywny • Zachowanie całkowicie sterowane przez środowisko zewnętrzne • Procesy psychiczne nie odgrywają roli w sterowaniu ludzkim zachowaniem • System nagród i kar • Inżynieria behawiorystyczna 	<ul style="list-style-type: none"> • Człowiek niedoskonały • Zachowanie ludzi zależy od wewnętrznych sił dynamicznych (potrzeb, dążeń, często nieświadomych) • Konflikty między potrzebami a dążeniami i trudności w ich samodzielnym rozwiązaniu • Psychoterapia 	<ul style="list-style-type: none"> • Człowiek jako układ przetwarzający informacje, samodzielny i twórczy • Zachowanie zależy od bieżących informacji ze świata zewnętrznego, ale również od tzw. struktur poznawczych (zakodowanej w pamięci trwałej wiedzy nabytej w toku uczenia się i myślenia) • Podstawowa metoda zmian zachowania i doświadczeń jednostki – wychowanie

Źródło: opracowanie własne na podstawie Kozielski (1976).

Choć podejście poznawcze staje się w ostatnich latach coraz bardziej popularne w nauczaniu, nie oznacza to jednak powszechności wykorzystywania rozwiązań opartych na tym podejściu. W szkolnictwie nadal dominuje koncepcja behawiorystyczna i oparte na niej metody kształcenia, które są poddawane krytyce. Ponadto, postulowana konieczność zmian wynika z nowych wymagań społeczeństwa informacyjnego (Kąkolewicz, 2011).

W przeciwieństwie do dwóch pierwszych koncepcji, a więc behawiorystycznej i psychodynamicznej, koncepcja poznawcza tłumaczy zachowania człowieka przy uwzględnieniu czynników zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych, podkreślając jednocześnie samodzielność i twórczość jednostki przejawiającą się w sposobie przetwarzania informacji i podejmowanej na tej podstawie aktywności. Struktury poznawcze, które mają wpływ na zachowanie człowieka, są kształtowane w procesie uczenia się, a doświadczenia i zachowania jednostki mogą być modyfikowane poprzez wychowanie (Kozielecki, 1976).

Przy próbie odpowiedzi na pytanie o rolę nauczyciela akademickiego w procesie kształcenia kompetencji przedsiębiorczych należy wziąć pod uwagę niezwykle złożony kontekst edukacyjny, uwzględniający przede wszystkim czynniki związane nie tylko z osobą uczącą się (perspektywa studenta), lecz także z możliwościami i decyzjami nauczyciela akademickiego (perspektywa wykładowcy). W tabeli 2 przedstawiono najważniejsze aspekty, które wpływają na proces edukacji w zakresie przedsiębiorczości.

Tabela 2. Złożony kontekst kształcenia w zakresie przedsiębiorczości

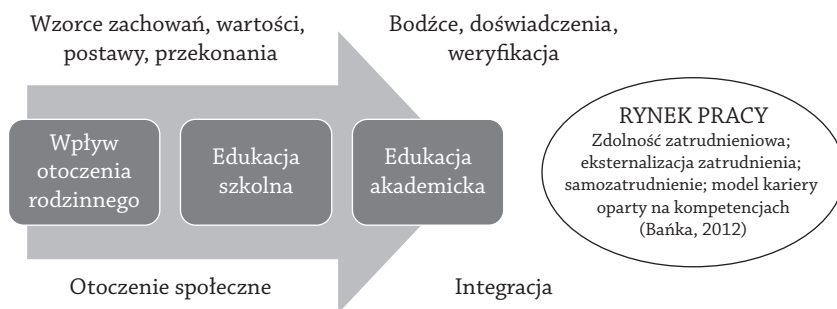
Perspektywa studenta	Perspektywa nauczyciela/wykładowcy
<ul style="list-style-type: none"> • Cechy osobowości • Zdolności, predyspozycje, inteligencja • Dotychczasowa wiedza, umiejętności • Mechanizmy poznawcze • Wzorce, wartości, postawy, przekonania • Język, symbole • Intencje przedsiębiorcze • Motywacje • Aspiracje, oczekiwania 	<ul style="list-style-type: none"> • Przygotowanie pedagogiczne • Warsztat metodyczno-dydaktyczny • Wiedza ogólna/wiedza specjalistyczna • Aspekty teoretyczne/aspekty praktyczne • Doświadczenie w prowadzeniu własnej firmy lub brak doświadczenia jako przedsiębiorcy • Postrzeganie własnej roli (autorytet/doradca; przekazywanie wiedzy/ułatwienie pozyskiwania wiedzy) • Zajęcia w auli lub wizyty w przedsiębiorstwach i instytucjach • Twórczość, kreatywność – własne materiały dydaktyczne lub korzystanie z gotowych pomocy dydaktycznych • Umiejętność korzystania z narzędzi cyfrowych

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z przyjętym podejściem poznawczym, dążenia nauczyciela akademickiego do osiągnięcia efektów kształcenia w postaci kompetencji przedsiębiorczych studentów powinny bazować na zrozumieniu mechanizmów kształtowania się ich struktur poznawczych przy uwzględnieniu dotychczasowych doświadczeń i wszystkich bodźców docierających ze świata zewnętrznego. Wiedza dotycząca etapów rozwoju intelektualnego (dojrzałości) człowieka oraz wpływu otoczenia powinna stanowić bazę dla rozpoznania możliwości oddziaływania nauczyciela w tym zakresie. Skuteczne kształcenie kompetencji przedsiębiorczych wymagałoby zatem diagnozy sytuacji zarówno osoby uczącej się, jak i samego nauczyciela, który w zakresie swoich obowiązków powinien się również wykazać kompetencjami przedsiębiorczymi, mimo (w wielu przypadkach) braku doświadczeń w prowadzeniu własnego przedsiębiorstwa.

Na rysunku 1 przedstawiono proces kształcenia kompetencji przedsiębiorczych jako łańcuch złożony z kilku ogniw – etapów, w czasie których są kształtowane zasoby wiedzy, wartości, postaw i przekonań. Kształcenie akademickie odgrywa w tym procesie niezwykle ważną rolę ze względu na bezpośrednie poprzedzenie etapu życia zawodowego.

Rysunek 1. Proces kształcenia kompetencji przedsiębiorczych

Źródło: opracowanie własne.

Kompetencje przedsiębiorcze są postrzegane jako cecha kapitału ludzkiego, której posiadanie jest współcześnie niezwykle pożądane z punktu widzenia osób kształtujących swoją sytuację zawodową na rynku pracy (Piróg, 2015). Niewątpliwie deficyt kompetencji przedsiębiorczych pogarsza zdolność młodych ludzi do przystosowania się do zmieniających się dynamicznie warunków na rynku pracy, a proces przejścia z edukacji do życia zawodowego staje się w obecnej rzeczywistości pewnym wyzwaniem, za którego powodzenie przynajmniej w części jest odpowiedzialny system edukacji formalnej (Bańka, 2012). Dla wielu osób kształcenie uniwersyteckie staje się ostatnim etapem w tym procesie, stąd przypisywanie

dużej roli kształcenia na poziomie szkół wyższych i często pojawiające się dyskusje w środowisku akademickim, samych absolwentów, przedstawicieli pracodawców i decydentów politycznych, dotyczące niedopasowania kompetencyjnego absolwentów do wymagań rynku pracy oraz nowej roli uniwersytetu w zmieniającej się rzeczywistości społeczno-gospodarczej (Białowas i in., 2015; Pleśniarska, 2015). Aktualne wymagania i postulaty względem nowej roli uniwersytetu odbiegają od tradycyjnie pojmowanych funkcji i zadań realizowanych dla społeczeństwa, czyli przekazywania wiedzy i dbania o rozwój intelektualny młodych ludzi. Nowe podejście wymaga bowiem ukierunkowania w większym stopniu na włączenie do procesu kształcenia elementów praktycznego zastosowania wiedzy i kształtowanie kompetencji zawodowych, pomocnych w funkcjonowaniu w rzeczywistości społeczno-gospodarczej.

W świetle dotychczasowych rozważań wydaje się, iż szczególnie należałoby zaakcentować dwa powiązane ze sobą aspekty dotyczące roli nauczyciela akademickiego i – szerzej – edukacji na poziomie akademickim w kształtowaniu kompetencji przedsiębiorczych studentów:

- 1) stwarzanie sytuacji, bodźców i doświadczeń pozwalających młodym ludziom na samodzielne zweryfikowanie dotychczasowych wzorców i przekonań w zakresie przedsiębiorczości, ukształtowanych do czasu podjęcia edukacji na poziomie wyższym,
- 2) integrującą rolę edukacji akademickiej na tym etapie rozwoju człowieka, polegającą na konsolidacji wszystkich elementów składających się na kompetencje przedsiębiorcze (wiedza, umiejętności, postawy, motywacje itd.).

Drugi z wymienionych aspektów powinien zostać poprzedzony diagnozą istniejącej sytuacji w zakresie przedsiębiorczości, zachętą do rozpoznania własnych silnych i słabych stron oraz przemyślenia zasobów nabytej dotychczas wiedzy, umiejętności, zainteresowań, na których mogłyby bazować projekty biznesowe studentów. Całościowe spojrzenie na dotychczasowy bilans osiągnięć i problemów wielu indywidualności, z których składa się grupa studentów, nie jest w praktyce rzeczą łatwą m.in. ze względu na ograniczenia czasowe lub nieobecności związane z częstymi przypadkami podejmowania pracy zawodowej przez studentów uczestniczących w zajęciach z przedsiębiorczości. Działanie to jest jednak niezbędne z punktu widzenia przygotowania kompleksowej wizji zajęć, osadzonej głęboko w kontekście potrzeb i możliwości danej grupy studentów, ze szczególnym nastawieniem na samodzielność w podejmowaniu inicjatywy, aktywność, refleksję oraz formułowanie wniosków raczej niż na wykonywanie pojedynczych ćwiczeń czy zadań. W efekcie, przy wykorzystaniu dotychczasowej wiedzy studenci są zdolni do jej weryfikacji, co wpisuje się w koncepcję uczenia się opartą na konstruktywizmie, np. cykl uczenia się według D.A. Kolba (za: Kąkolewicz, 2011). Wynika

z tego jednocześnie konieczność dysponowania przez nauczyciela przynajmniej podstawowymi elementami wiedzy psychologicznej oraz zdolnościami motywowania, ukazywania ukrytych niekiedy zasobów, zalet, osiągnięć osób uczących się, a także umiejętnością ćwiczenia kreatywności i przeprowadzania treningu twórczości, co również wpisuje się w podejście poznawcze (Nęcka i in., 2016).

Kształcenie akademickie z zakresu przedsiębiorczości na etapie wczesnej dorosłości przypadającej na lata związane z uniwersytetem może zatem sprzyjać konsolidowaniu kompetencji przedsiębiorczych, przy czym konsolidacja może być rozumiana jako „działania prowadzone w celu uzyskania wewnętrznej spójności [...], umocnienia, [...] integracja” (Wiśniakowska, 2004, s. 504), „utrwalenie, ugruntowanie, [...] połączenie” (Kopaliński, 1970, s. 402) elementów składających się na kompetencje przedsiębiorcze.

Podjęcie do kształcenia kompetencji przedsiębiorczych na przykładzie programu studiów w uczelni ekonomicznej

Własna działalność gospodarcza jest jednym z przejawów, choć nie jedynym, wykorzystania w praktyce potencjału wynikającego z posiadanych kompetencji przedsiębiorczych. W dalszej części artykułu zostaną zaprezentowane doświadczenia z zajęć na specjalności *Przedsiębiorczość w małej i średniej firmie*, prowadzonej na Wydziale Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, mającej na celu wsparcie studentów w rozwijaniu kompetencji przedsiębiorczych i tworzeniu własnych przedsiębiorstw. Zaprezentowane doświadczenia dydaktyczne i wyniki badania ankietowego¹ przeprowadzonego na podstawie kwestionariusza samooceny odnoszą się do zajęć prowadzonych przez autorkę w ramach przedmiotów *Przedsiębiorczość w gospodarce polskiej i hiszpańskiej*², a także *Przedsiębiorczość akademicka*. Niektóre spostrzeżenia mają jednak szerszy, bardziej ogólny charakter.

Postrzeganie przedsiębiorczości

Na podstawie 29 projektów indywidualnych i grupowych stanowiących prace zaliczeniowe 47 studentów w ramach wskazanych przedmiotów prowadzonych w latach akademickich 2013/2014–2016/2017 można określić sposób postrzegania

¹ Badanie stanowiło część działań prowadzonych w latach 2013–2017 w ramach tematu badań finansowanych ze środków MNiSW, przeznaczonych na rozwój młodych naukowców i uczestników studiów doktoranckich.

² Specjalność daje możliwość uzyskania podwójnego dyplomu – UEP oraz MBA IESIDE Business Institute w Vigo (Hiszpania).

przedsiębiorczości przez osoby realizujące omawiany program studiów. Celem projektów było zaprezentowanie przypadku konkretnego przedsiębiorstwa (specyfiki, sposobu odkrycia okazji rynkowych, pomysłu na biznes, motywacji założyciela, głównych zasobów itp.) na podstawie wywiadu z założycielem lub informacji medialnych. Biorąc pod uwagę rodzaj aktywności przedsiębiorstw opisywanych przez studentów, można zauważyć, iż wiele z nich (ponad połowa) odnosiło się do branż tradycyjnych, niekojarzonych z gospodarką opartą na wiedzy czy gospodarką cyfrową (np. sprzedaż używanych samochodów osobowych, produkcja półproduktów cukierniczych, kawiarnia, *fitness club*). Drugą grupę projektów (około 20%) stanowiły typy działalności wymagające specyficznego rodzaju wiedzy (np. biuro rachunkowo-usługowe, szkoła języków obcych, indywidualna praktyka dentystyczna), natomiast trzecią grupę – rodzaje działalności powiązane z gospodarką opartą na wiedzy i elektroniczną (np. sklep internetowy, systemy informatyczne, elektroniczne materiały edukacyjne, pozycjonowanie stron internetowych). Stanowiły one około 1/4 przedstawianych projektów.

Pomimo powszechności wykorzystania Internetu i bazujących na nim urządzeń w życiu codziennym, rodzaje działalności oparte na ich biznesowym zastosowaniu, uznawane za innowacyjne, nie stanowiły w badanym okresie większości wśród prezentowanych projektów. Można przypuszczać, że silny wpływ na sposób postrzegania przedsiębiorczości przez studentów ma ich najbliższe otoczenie, zwłaszcza rodzinne (np. wzorce przedsiębiorczości propagowane przez rodziców, działalność firm rodzinnych).

Oczekiwania studentów dotyczące programu kształcenia

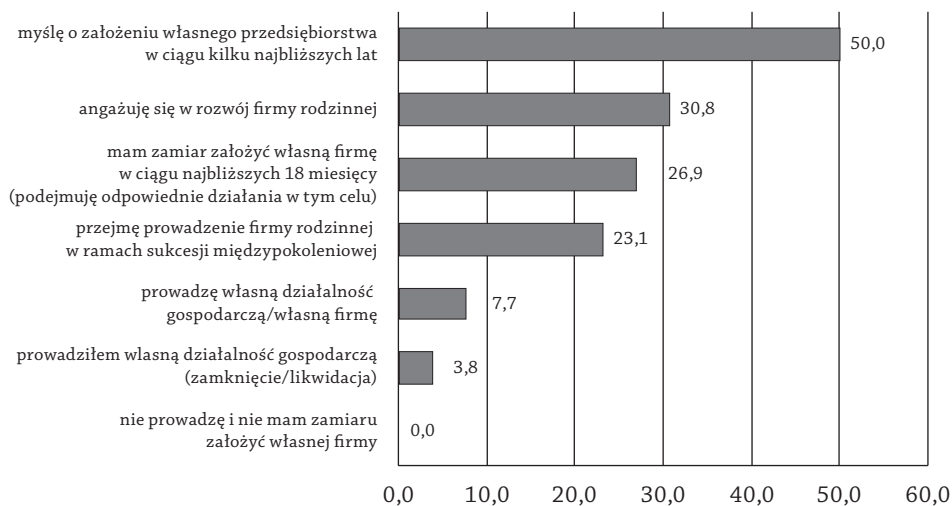
Studenci wspomnianej specjalności zostali poproszeni o pisemne wskazanie swoich oczekiwań dotyczących oferowanego programu studiów przy uwzględnieniu obszarów wiedzy, które wymagają uzupełnienia. Sugestie studentów dotyczyły zarówno treści, jak i metod kształcenia. Wśród odpowiedzi można odnaleźć takie, które kładły duży nacisk na praktyczną stronę kształcenia (np. „minimalizacja teorii”, „wykorzystanie wiedzy w praktyce”) oraz czerpanie z przykładów ciekawych przedsiębiorstw (np. „*case study* na zajęciach, praktyczne przykłady z firm, rozmowy z praktykami”, „rozmowa o firmach, które niedawno zostały założone”). Na uwagę zasługuje również wypowiedź świadcząca o chęci rzeczywistego czerpania z tych przykładów i świadomości uczenia kontekstowego opartego na refleksji nad danym przypadkiem, a nie tylko prostego rozwiązywania zadań czy pytań dopasowanych do danego studium przypadku („studia przypadków, ale nie zadania, tylko omówienie korzyści i wad danego postępowania”). Niektóre z oczekiwań były ogólne i wskazywały na potrzebę ukierunkowania i wsparcia uczestników

kształcenia w dalszych działaniach („jakie problemy napotykają młodzi przedsiębiorcy”, „najważniejsze rzeczy, o których powinien wiedzieć młody przedsiębiorca”, „problemy dotyczące prowadzenia przedsiębiorstwa”). Duża grupa formułowanych oczekiwań odnosiła się jednak do bardzo konkretnej, szczegółowej wiedzy na temat zakładania i rozwoju nowego przedsiębiorstwa: identyfikacji szans rynkowych i wdrażania pomysłów na biznes, procedur formalnoprawnych (forma opodatkowania, rozliczenia z ZUS), tworzenia biznesplanu, ubiegania się o dofinansowanie działalności ze środków publicznych, strategii rozwoju produktów, rozwoju biznesu lokalnego, także uwarunkowań międzynarodowych.

Diagnoza sytuacji w zakresie przedsiębiorczości oraz zasobów kompetencyjnych

Dalsza część zaprezentowanych wyników badania dotyczy dwóch roczników studentów wskazanej specjalności (studia dzienne, II rok), którzy rozpoczęli studia drugiego stopnia na Wydziale Zarządzania w latach akademickich 2015/2016 oraz 2016/2017. Z łącznej liczby 33 studentów kwestionariusz ankiety (samooceny) wypełniło 26 osób, tj. 78,8%. Tak zdefiniowaną grupę respondentów stanowiły osoby w wieku 22–26 lat, głównie mężczyźni (prawie 70%) z obszaru województwa wielkopolskiego (ponad 80%).

Rysunek 2. Sytuacja studentów w zakresie przedsiębiorczości (procentowy rozkład odpowiedzi)

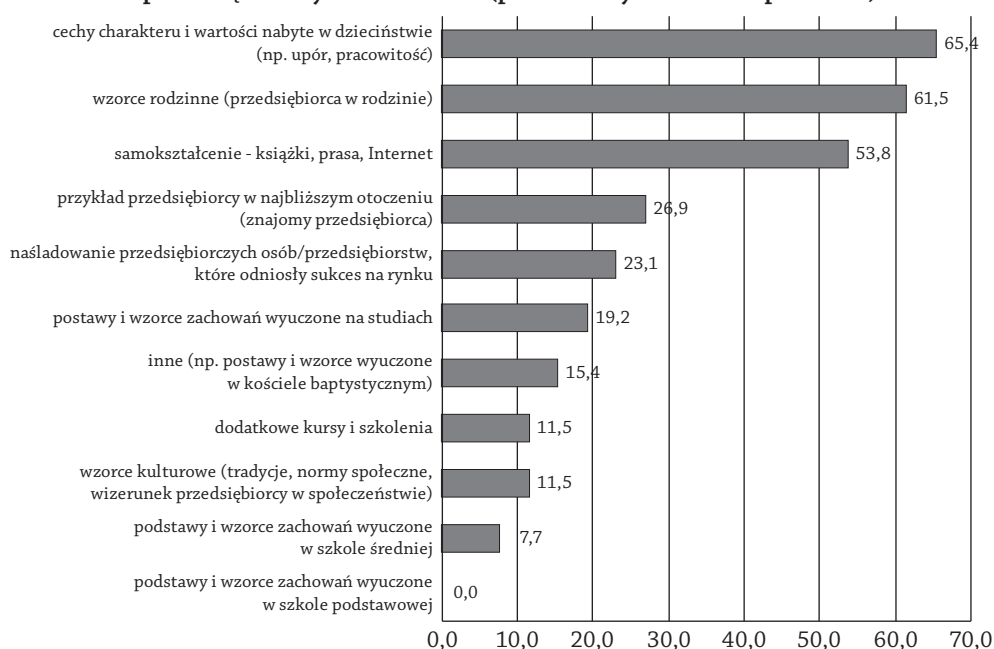

Uwaga: $n = 26$.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych empirycznych.

Na rysunku 2 przedstawiono aktualną w chwili badania sytuację studentów w zakresie przedsiębiorczości, natomiast na rysunku 3 – czynniki, które, zdaniem studentów, w największym stopniu przyczyniły się do ukształtowania ich kompetencji przedsiębiorczych.

Rysunek 3. Najważniejsze czynniki sprzyjające rozwojowi kompetencji przedsiębiorczych studentów (procentowy rozkład odpowiedzi)

Uwaga: $n = 26$.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych empirycznych.

Niewielu spośród ankietowanych studentów miało doświadczenie (pozytywne bądź negatywne) w prowadzeniu własnego przedsiębiorstwa. Około 1/3 z nich angażowało się w rozwój firm rodzinnych, natomiast połowa odłożyła decyzję o utworzeniu własnego przedsiębiorstwa na kilka najbliższych lat. Nieco ponad 1/4 respondentów deklarowała podejmowanie konkretnych działań w tej kwestii. Znaczący wpływ na rozwój kompetencji przedsiębiorczych miały, według studentów, ich cechy i wartości ukształtowane w dzieciństwie, wzorce rodzinne oraz samokształcenie, natomiast formalnemu systemowi edukacji przypisywano dużo mniejsze znaczenie.

Autodiagnoza cech osobowości, zasobów wiedzy i umiejętności oraz motywacji, które mogą się stać podstawą do konsolidowania kompetencji przedsiębiorczych,

została przedstawiona zbiorczo w tabeli 3 (średnie ocen dla wybranych cech) oraz na rysunkach 4 i 5. Studenci dokonywali autooceny tych elementów w skali 1–5, gdzie: 1 oznaczało bardzo niski poziom danej cechy, a 5 – bardzo wysoki.

Tabela 3. Autodiagnoza cech i zasobów kompetencyjnych studentów

Wyszczególnienie	Średnia ocena
Cechy osobowości, motywacje	
Otwartość na doświadczenia	4,3
Sumienność	4,0
Ugodowość	3,5
Szybkość reakcji na zmiany	3,9
Decyzyjność	3,8
Determinacja	4,4
Tolerancja ryzyka	3,7
Odporność na stres	3,5
Potrzeba osiągnięć	4,2
Rozwój wewnętrzny	4,3
Potrzeba niezależności	4,1
Wewnętrzne umiejscowienie kontroli	3,3
Komunikacja, umiejętności „miękkie”	
Autoprezentacja	3,7
Zdolności interpersonalne	4,5
Umiejętności przemawiania	3,5
Znajomość języków obcych	3,4
Uzdolnienia językowe	3,6
Predyspozycje artystyczne i sportowe	
Sport	3,9
Gra na instrumentach	2,3
Śpiew	2,2
Fotografia	3,0
Malarstwo	1,9
Grafika/rysunek	2,5
Procesy mentalne	
Kreatywność	4,1
Zdolność syntezy	3,8
Zdolność analizy	4,2

Wyszczególnienie	Średnia ocena
Wykorzystanie nowoczesnych technologii	
Znajomość programów graficznych	2,3
Umiejętność programowania	1,5
Obsługa urządzeń ICT	3,2

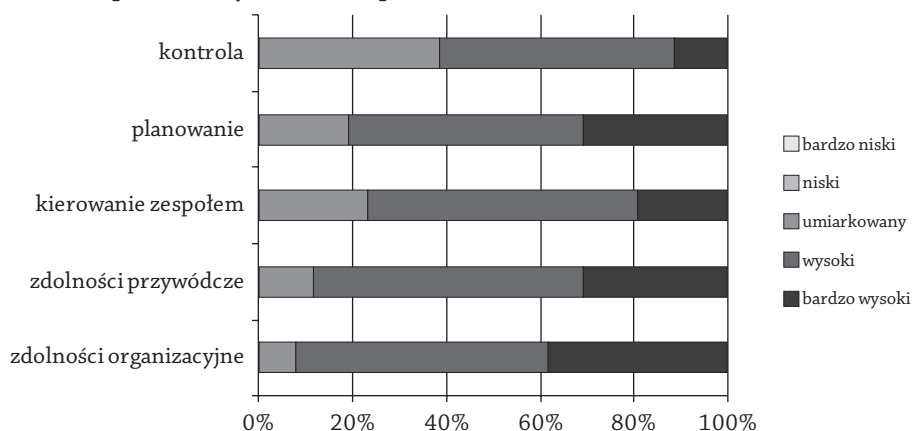
Uwaga: $n = 26$.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych empirycznych.

Dane zaprezentowane w tabeli 3 wskazują na wysoką samoocenę zdolności interpersonalnych w badanej grupie respondentów, deklarowaną sumienność oraz otwartość na doświadczenia. Potrzeba niezależności, osiągnięć oraz rozwój wewnętrzny stanowią ważną motywację podejmowanych przez nich działań. Respondenci wysoko ocenili poziom własnej kreatywności oraz zdolności analitycznego myślenia, natomiast uwagę zwraca również umiarkowana autoocena zdolności obsługi urządzeń bazujących na ICT oraz niski poziom znajomości funkcji zaawansowanych (np. programy graficzne lub programowanie).

W związku z profilem kształcenia reprezentowanym przez studentów wszystkie elementy związane z umiejętnościami menedżerskimi zostały ocenione wysoko (rysunek 4). Średnia ocena w każdym przypadku z wyjątkiem umiejętności kontroli osiągnęła lub przekroczyła poziom 4. Autoocena studentów wypadła

Rysunek 4. Umiejętności menedżerskie – autoocena studentów
(procentowy rozkład odpowiedzi)

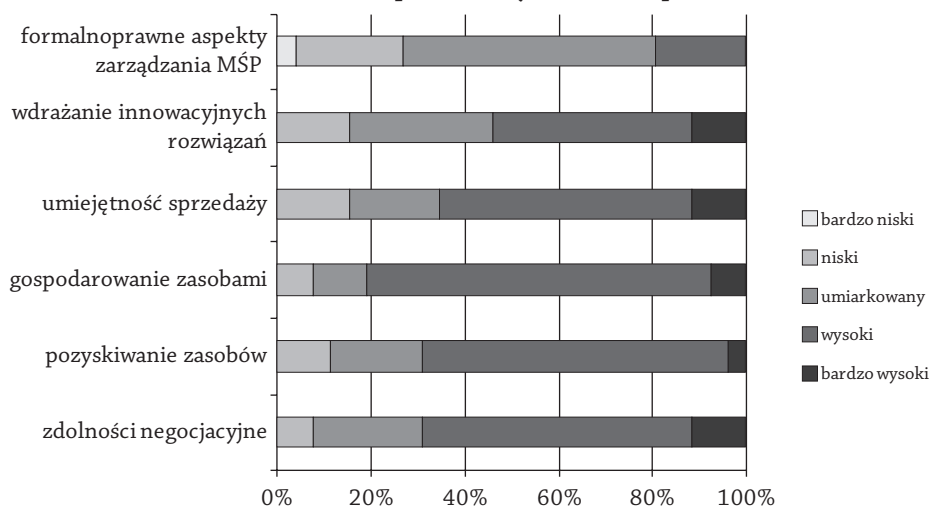

Uwaga: $n = 26$.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych empirycznych.

natomiast nieco gorzej w przypadku wiedzy i umiejętności niezbędnych w tworzeniu i rozwijaniu własnego przedsiębiorstwa, co potwierdza konieczność wsparcia ich rozwoju w tym obszarze (rysunek 5). Wsparcia wymaga zwłaszcza umiejętność podniesienia wiedzy z zakresu formalnoprawnych aspektów zarządzania przedsiębiorstwami sektora MSP (średnia ocena na poziomie 2,9) oraz przekładanie kreatywności na wdrażanie innowacyjnych rozwiązań w praktyce (średnia ocena 3,5).

Rysunek 5. Wiedza i umiejętności niezbędne w procesie tworzenia i rozwoju firmy – autoocena studentów (procentowy rozkład odpowiedzi)

Uwaga: $n = 26$.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych empirycznych.

Podsumowanie

Celem przeprowadzonego badania wśród studentów specjalności *Przedsiębiorczość w małej i średniej firmie* była próba wykorzystania podejścia opisanego w pierwszej części artykułu, opartego na poznawczej koncepcji człowieka. Pozwala ona spojrzeć na osoby uczące się jako na jednostki twórcze i kreatywne, ale mające wiele zasobów i cech nabywanych w otoczeniu rodzinnym, społecznym i edukacyjnym przed etapem kształcenia akademickiego. W związku z integralną wizją rozwoju człowieka przyjęte podejście dydaktyczne powinno, w opinii autorki, bazować na rozpoznaniu tych elementów, które są niezbędne w kształtowaniu kompetencji przedsiębiorczych, a sam etap edukacji akademickiej

powinien służyć integracji – konsolidacji, tj. uzyskaniu wewnętrznej spójności tych cech w postaci kompetencji przedsiębiorczych lub ich ugruntowaniu. W tym celu nauczyciel akademicki może się odwoływać przy planowaniu zajęć z przedsiębiorczości do następujących działań określających rolę kształcenia akademickiego w rozwoju kompetencji przedsiębiorczych studentów:

- ukierunkowanie i wsparcie w identyfikacji (autodiagnozie) silnych i słabych stron studenta w kontekście budowania ścieżki kariery opartej na kompetencjach, w tym przede wszystkim na kompetencjach przedsiębiorczych; pomoc w określeniu mechanizmów zaradczych w przypadku stwierdzonych obszarów wymagających poprawy, uzupełnienia,
- trening twórczości, pobudzanie kreatywności, pomysłowości (np. tworzenie własnych modeli biznesowych),
- pomoc w integracji zasobów intelektualnych i zespoleniu elementów składających się na kompetencje przedsiębiorcze (łączenie rozproszonej wiedzy i umiejętności w sytuacjach kontekstowych, np. poprzez podejście problemowe do zadań rozwiązywanych we współpracy z przedsiębiorstwami, ukazujących także trudniejsze aspekty funkcjonowania małych przedsiębiorstw),
- generowanie bodźców i doświadczeń pozwalających na samodzielną weryfikację, poprzez działanie i refleksję, dotychczasowych wzorców i przekonań, sposobu postrzegania rzeczywistości gospodarczej (np. wywiady z przedsiębiorcami i prezentacje ich doświadczeń, wizyty w przedsiębiorstwach i instytucjach wspierających rozwój przedsiębiorczości),
- motywowanie i wskazywanie potrzeby ciągłego uczenia się (aktualizowania wiedzy) oraz informowanie o możliwościach uzupełniania wiedzy specjalistycznej w zakresie formalnoprawnych aspektów tworzenia i rozwoju przedsiębiorstwa (np. informowanie o bezpłatnych szkoleniach dotyczących aktualnych zmian przepisów regulujących działalność gospodarczą).

Zaprezentowane w artykule podejście oparte na psychologii poznawczej oraz własne doświadczenia edukacyjne są, w intencji autorki, próbą włączenia się w dyskusję nad potrzebą i możliwościami kształcenia kompetencji przedsiębiorczych na etapie akademickim przy uwzględnieniu oczekiwań i predyspozycji studentów, a także zasobów i ograniczeń leżących po stronie osoby prowadzącej zajęcia.

Bibliografia

- Bańka, A. (2012). Przedsiębiorczość w okresie adolescencji i wczesnej dorosłości. O formowaniu się tożsamości nowego typu. W: Z. Ratajczak (red.), *Przedsiębiorczość. Źródła i uwarunkowania psychologiczne*. Warszawa: Difin, 27–47.
- Białowąs, S., Buttler, D., Idczak, P., Klimanek, T., Olejniczak, T., Sławecki, B., Szwarc, K. (2015). *Badanie Losów Absolwentów Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*. Raport z III edycji badania: *Kadry dla Gospodarki*. Poznań: Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu–WUS w Poznaniu. http://kdg.ue.poznan.pl/att/Badania/bla_report_2015.pdf (15.09.2017).
- Fretschner, M., Weber, S. (2013). Measuring and Understanding the Effects of Entrepreneurial Awareness Education. *Journal of Small Business Management*, 51(3), 410–428.
- Gudkova, S. (2016). Kompetencje przedsiębiorcze w tworzeniu i rozwijaniu organizacji. W: B. Glinka, M. Kostera (red.), *Nowe kierunki w organizacji i zarządzaniu. Organizacje, konteksty, procesy zarządzania*. Warszawa: Wolters Kluwer, 378–396.
- Jeruzska, U. (2016). *Kompetencje. Aspekty teoretyczne i praktyczne*. Warszawa: Difin.
- Kąkolewicz, M. (2011). *Uczenie się jako konstruowanie wiedzy. Świadomość, qualia i technologiczne informacyjne*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kopaliński, W. (1970). *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Kozielecki, J. (1976). *Koncepcje psychologiczne człowieka*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Melnikova, J., Zaščerinska, J. (2016). Integration of Entrepreneurship into Higher Education (Educational Sciences) in Lithuania and Latvia: Focus on Students' Entrepreneurial Competencies. *Regional Formation and Development Studies*, 1(18), 100–109.
- Morris, M.H., Webb, J.W., Fu, J., Singhal, S. (2013). A Competency-Based Perspective on Entrepreneurship Education: Conceptual and Empirical Insights. *Journal of Small Business Management*, 51(3), 352–369.
- Nabi, G., Liñán, F., Fayolle, A., Krueger, N., Walmsley, A. (2017). The Impact of Entrepreneurship Education in Higher Education: A Systematic Review and Research Agenda. *Academy of Management Learning & Education*, 16(2), 277–299.
- Nęcka, E., Orzechowski, J., Słabosz, A., Szymura, B. (2016). *Trening twórczości*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Piróg, D. (2015). Kompetencje z zakresu przedsiębiorczości: rozważania teoretyczne i ich ilustracje w obszarze szkolnictwa wyższego. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 11, 364–376.
- Pleśniarska, A. (2015). Uniwersytet a gospodarka oparta na wiedzy. W: J. Fazlagić (red.), *Edukacja i kapitał intelektualny w gospodarce opartej na wiedzy*. Warszawa: Akademia Finansów i Biznesu Vistula.

Sánchez, J.C. (2013). The Impact of an Entrepreneurship Education Program on Entrepreneurial Competencies and Intention. *Journal of Small Business Management*, 51(3), 447–465.

Wiśniakowska, L. (2004). *Słownik wyrazów obcych PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Summary

University-Level Education as Stage of Entrepreneurial Competencies' Consolidation

The aim of the paper is to present the university-level education as a special stage in the process of training of students' entrepreneurial competencies, from the perspective of psychological cognitive concept of human being. Based on the literature review, the author proposes a look at the university-level education as the proper time for integration of all elements which compose the students' entrepreneurial competencies, taking into account their cognitive structures and the influence of environment. The article is the result of in-depth reflection on the role of lecturer in the process of shaping students' entrepreneurial competencies and it is based on the author's experience gained during the courses of entrepreneurship given on the specialty entitled „Entrepreneurship in small and medium-sized enterprise” offered by the Faculty of Management at the Poznań University of Economics and Business.

Keywords: entrepreneurial competencies, cognitive structures, entrepreneurship, higher education

Dr Hanna Nowak

Doktor nauk ekonomicznych w dyscyplinie Ekonomia. Adiunkt w Katedrze Mikroekonomii Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Specjalizuje się w badaniach nad przedsiębiorczością, edukacją w zakresie przedsiębiorczości, czynnikami w procesie tworzenia, przetrwania i rozwoju przedsiębiorstw sektora MSP oraz instytucjonalnym otoczeniem przedsiębiorczości.